

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Kapitoly z dějin filmu II.

25. 2. 10

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Bibliografie

- Bárta, Milan: *Cenzura československého filmu a televize v letech 1953–1968*. In: *Securitas imperii* 10, ÚDV, Praha 2003, s. 5–57.
- Eismann, Šimon: *Ministr informací Václav Kopecký na parlamentní půdě*. *Illuminace* 11, 1999, č. 4, s. 97–99; *Projev Václava Kopeckého*, tamtéž, s. 101–112.
- Eismann, Šimon: *Osudy spolkových biografů v poválečném Československu*. *Illuminace* 11, 1999, č. 4, s. 53–86.
- Elbl, Jindřich: *Patnáct let filmové politiky. 1933–1948*. *Film a doba* 11, 1965, č. 8, s. 399.
- *Jak byl znárodněn československý film. Svědectví a dokumenty III*. *Film a doba* 11, 1965.
- Jech, Karel – Kaplan, Karel, *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty I. Ústav pro soudobé dějiny v nakladatelství Doplněk, Brno 1995, s. 389-395.*
- Klimeš, Ivan: *Za vizí centrálního řízení filmové tvorby. (Úvod k edici)*. *Illuminace* 12, 2000, Č. 4, s. 135–139.
- Knapík, Jiří: *Filmová aféra L.P. 1949*. *Illuminace* č. 4, 2000.
- Kusák, Alexej: *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha 1996.
- Mareš, Petr: *Politika a „pohyblivé obrázky“*. *Spor o dovoz amerických filmů do Československa po druhé světové válce*. *Illuminace* 6, 1994, Č. 1, s. 77–95.
- Neumannová, Jana: *K pounorovým proměnám kulturní politiky*. „*Revue dějin socialismu*“ 8, 1968, č. 6, s. 817 a 819.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Německá filmová politika za protektorátu

- **1. září 1939** – ministerstvo vnitra přestalo mít v gesci filmovou cenzuru
- cenzura filmů přechází do kompetence **Úřadu říšského protektora**; v rámci úřadu podle německé praxe založena „**filmová zkušebna**“ (**Filmprüfstelle**) rozhodující o produkci a distribuci filmů
- kinematografie patřila pod **samostatný referát oddělení kulturně politických záležitostí**.
- filmový referát prováděl kontrolu a řízení filmových ateliérů, půjčoven, kin a technického zařízení a dohlížel na německou i českou filmovou tvorbu

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Německá filmová politika za protektorátu

- snaha ovládnout český film se odehrávala na dvou úrovních: **propagandistické a ekonomické**
- z **propagandistického** hlediska byl film velmi důležitý, především v zemi s rozvinutou kinematografií (roční domácí produkce na 50 filmů subvenovaných ze státního rozpočtu; síť 1200 kin)
- **dramaturgický vliv**– natáčení komedií bez reálných časoprostorových vztahů k politické situaci a životu v protektorátu
- **neexistence** prezentace vztahů mezi Čechy a Němci
- **výrobní využití** – v pražských ateliérech natáčeny německé filmy – výroba v protektorátu byla o 80% levnější než v Říši (kurz říšské marky vůči protektorátní koruně nadhodnocen 1:10); Barrandovské ateliéry (zal. 1933) patřily k nejlepším v Evropě
- zrušení všech českých výroben kromě Lucerny a National filmu; **české ateliéry následně zabral Pragfilm**
- **distribuční zájem** – kontingentní dovoz, omezení domácí produkce na cca 30 filmů, zvýšení odbytu německé produkce

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Německá filmová politika za protektorátu

- říšský protektor zřídil od února 1941 česko-německou veřejnoprávní korporaci **Českomoravské filmové ústředí / Böhmisch-mährische Filmzentrale (ČMFÚ)** jako **vrcholný orgán zájmové samosprávy** (vzor: Reichsfilmkammer v Berlíně)
- v čele ČMFÚ stál Čech jmenovaný říšským protektorem (nikoli protektorátní vládou); **nepopulární opatření takto zaváděli Češi**
- **členství v ČMFÚ** bylo pro všechny filmové pracovníky **povinné**; ČMFÚ vydávalo závazné směrnice – udělovalo licence pro kina, vydávalo ceníky apod.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Německá filmová politika za protektorátu

**Centrálně řízená kinematografie za
protektorátu = předstupeň zestátnění
filmů v roce 1945**

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Východiska

- **Myšlenka určité formy státního monopolu** v oblasti filmu – v Evropě se objevuje už koncem první světové války a těsně po ní (Uhersko – léto 1918; Rakousko, Jugoslávie, Finsko, Norsko – po válce)
- kromě sovětského Ruska a rovněž Norska, kde se uskutečnila komunalizace kin (kina mohla být provozována jedině obcemi), zůstaly tyto ideje pouze na úrovni diskusí či neprosazených parlamentních návrhů
- **Koncepce německé filmové politiky za protektorátu**
- **Čechy – kultura zde tradičně pokládána za národní instituci**; její institucionalizování-zestátnění proto nevyvolávalo nijak závažné pochybnosti a bylo vnímáno jako logické vyústění vývoje kultury; zestátnění kultury zapadalo do ideologie specifické cesty k socialismu; ideologie produkovala iluzi, že je výsledkem *národního* vývoje Čechů a Slováků; zájem na uměleckém růstu domácí tvorby byl veřejný
- **1945–1948 – KSČ** se snažila zmocnit kultury a učinit z ní nástroj prosazování politických cílů; **kinematografie hned od začátku příznačně patřila pod ministerstvo informací a osvěty**, které vedl vlivný komunistický ministr Václav Kopecký; v čele kinematografického odboru stál básník Vítězslav Nezval

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

- 11. srpna 1945 – prezident Edvard Beneš podepsal **dekret č. 50/1945 Sb.**, o opatřeních v oblasti filmu, který takřka na 50 let (až do roku 1993) tvořil právní rámec kinematografie; kinematografie se tak stala prvním odvětvím, které bylo zestátněno
- dekret státu zajišťoval výhradní oprávnění „**k provozování filmových ateliérů, k výrobě osvětlených filmů kinematografických [...], k laboratornímu zpracování filmů, k půjčování filmů, jakož i k jejich veřejnému promítání**“ a dále „**k dovozu a vývozu filmů pro celé území Československé republiky.**“

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Pojem zestátnění x znárodnění

- rozdíl objasňuje např. Jindřich Elbl ve vzpomínkových dokumentech *Jak byl znárodněn československý film. Svědectví a dokumenty III*. Film a doba 11, 1965
- **Jindřich Elbl** zastupoval před válkou zájmy ministerstva zahraničí ve Filmovém poradním sboru. Při snahách o znárodnění zastával nejradikálnější názory a stal se také autorem zákona o zestátnění filmu; u filmu přestal působit v roce 1948: ministr Kopecký jej jako nestraníka zprostil funkce zplnomocněnce pro dovoz a vývoz filmů
- **na základě velkých znárodnovacích dekretů by bylo možné znárodnit pouze podnik s více než 50 zaměstnanci**, tzn. filmový ateliér s příslušným personálním obsazením; kina a půjčovny by z tohoto procesu byly vyňaty
- **zestátnění = zákonná norma**, která jakoukoli filmovou činnost (kromě amatérské filmové produkce a produkce ministerstva obrany) prohlásila za výhradní právo státu; jakékoli případné budoucí filmové podnikání tedy zestátnila

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Koncepční varianty zestátnění filmu

- **státní monopol** – zaveden na základě **nejradikálnější varianty** poválečného uspořádání oboru vytvořené za protektorátu v ilegalitě filmovými pracovníky z celého politického spektra
- **tzv. Filmový akční výbor** – mezi lety 1943–1944 ilegálně připravoval plány budoucího uspořádání zestátněné kinematografie; nejednalo se o žádnou komunistickou iniciativu, ale o akci čistě profesní, na níž se podíleli:

Jindřich Elbl, Lubomír Linhart, František Pilát, Otakar Vávra, Jindřich Honzl (OV a JH připravovali projekt filmového školství), Elmar Klos, Emil Sirotek, Jaroslav Bouček, Ladislav Faix, Vladislav Vančura (za protektorátu předseda ilegálního Národně revolučního výboru inteligence), ad.

- **teoretická alternativa** této varianty – návrh dekretu na zestátnění kin z května 1944, vytvořený v rámci Benešovy exilové vlády v Londýně; po osvobození však na jeho projednání ani nedošlo; dále se uvažovalo o zřízení samostatných družstevních podniků zvláště pro ateliéry, filmovou výrobu, kina apod.; **koncepce Miloše Havla**, před válkou majoritního akcionáře barrandovských ateliérů, který navrhoval zřídit akciovou společnost s 51% účastí státu, zůstala zcela bez možnosti realizace

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Národní výbor českých filmových pracovníků (později Ústřední výbor... a Svaz českých filmových pracovníků)

- **profesní organizace** obdobná jako Svaz československých spisovatelů, Svaz československých výtvarných umělců, apod.; působila jen krátce
- malá, ale významná organizace; vznikla již za okupace na tajných setkáních některých zástupců českého filmu; probíral se zde možný vývoj oboru po osvobození
- **17. 5. 1945 – valné shromáždění filmových pracovníků; Národní výbor českých filmových pracovníků byl přejmenován na Svaz (českých) filmových pracovníků**
- **funkce Národního výboru:** řízení, samospráva a odborový orgán; na rozdíl od předválečných odborových organizací si výbor (vedle tradičních sociálních záměrů) nárokoval řízení výroby a distribuci
- programové prohlášení Národního výboru ze dne 17. 5. 1945: formulace požadavku **znárodnění** filmu + **povinného členství** všech filmových tvůrců
- **13. 12. 1945 – organizace zařazena do ROH**, které spravovalo tzv. kulturní politiku: odbory prosazovaly jednotné a plánovité řízení kulturního života národa; dohlížely na to, aby kulturní činnost a péče o vzdělání nejširších vrstev obyvatelstva podléhaly kontrole státu

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění – ekonomika

- **soukromé podnikatelské subjekty vyčleněny z filmového průmyslu** bez ohledu na počet zaměstnanců už dva a půl roku před komunistickým převratem v únoru 1948
- snahy o změnu situace vyšly naprázdno
- **nejvýznamnější vzdorná akce** – zákonodárna iniciativa národněsocialistického poslance a starosty Čs. obce sokolské **JUDr. Antonína Hřebíka**, která měla umožnit spolkům provozovat i nadále jejich kina zabraná v současnosti státem
- za zestátněný majetek měla **původním vlastníkům podle dekretu náležit náhrada**; mnozí z oprávněných žadatelů ji nikdy nedostali; k vyměření její výše nebyly vydány prováděcí předpisy; po únoru 1948 byly nároky na vyrovnání bagatelizovány nebo dokonce politicky skandalizovány
- **nejhorší dopad tohoto procesu – spolky**, které dříve vybudovaly a provozovaly většinu sítě kin v republice, např.: tělocvičná jednota **Sokol**, katolická tělocvičná jednota **Orel**, **Dělnická tělovýchovná jednota** ad.

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění – politika

- Podstatný vliv KSČ v oblasti filmu mezi lety 1945–1947 vedl k tomu, že ještě před převratem v kinematografii pracovali pro komunisty **přijatelní tvůrci, kteří produkovali v podstatě „nezávadná“ díla**; kádrové čistky prováděné po Únoru v celé české kultuře zde proto nebyly tak drastické
- **bezprostředně po Únoru nebyl zakázán žádný film a nebyli postihováni ani umělečtí filmoví pracovníci**; tzv. „očista“ filmu se dotkla převážně technického personálu
- **v kinematografii radikálně odlišná situace, než v oblasti literatury**: akční výbor Syndikátu československých spisovatelů vyloučil mnoho významných autorů, jejichž knihy byly skartovány
- z tohoto hlediska nepředstavuje Únor 1948 pro oblast filmu tak razantní přelom

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění – kinofikace

- zestátnění filmového průmyslu vedlo ke vzniku nových podmínek i možností; vedení kinematografie proto **rozšířilo síť kin a dobudovalo technické zázemí pro filmovou výrobu**
- **50. léta – „organizovaný“ boom českých, moravských a slovenských kin:** z **1418** v roce 1945 vzrostl počet kin na **2497** v roce 1960; na Slovensku dokonce z **232** kin v roce 1945 na **1023** v roce 1960 (!)
- celé Československo tak mělo v roce 1960 **3520** kin oproti **1650** kinům v roce 1945
- v dalších letech kin přibývalo už jen nepatrně, od 2. pol. 60. let pak jejich počet pomalu klesá
- **do roku 1960 Slovensko vyrovnalo počet kin** (i vzhledem k počtu obyvatel) s Čechami a Moravou – jednalo se o řízený proces; vybudování filmového průmyslu na Slovensku patřilo k základním programovým cílům původní koncepce zestátněné kinematografie
- 1. 9. 1953 – v Bratislavě otevřeny nově postavené ateliéry na Kolibě

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění – institucionalizace

- **1946 – založena filmová fakulta Akademie múzických umění**
- **první ročník:** Zdeněk Podskalský, Vojtěch Jasný, Karel Kachyňa, Antonín Kachlík, František Daniel, Stanislav Barabáš ad.
- **pedagogický sbor – výrazné osobnosti:** filmový kritik a historik Antonín Matěj Brousil, děkan FAMU a pozdější rektor AMU, historik filmové techniky Jindřich Brichta, dokumentaristé Jiří Lehovec (meziváleční avantgarda) a A. F. Šulc, spisovatel a dramaturg Miloš Václav Kratochvíl, dokumentarista a fotograf Karel Plicka, hudební skladatel Julius Kalaš, režisér Elmar Klos
- **A. M. Brousil** jako člen jury benátského festivalu oslovil řadu významných osobností k přednášení na FAMU; působili zde např. Joris Ivens, Béla Balázs, sovětské režiséři G. V. Alexandrov, M. E. Čiaureli, historik filmu Jerzy Toeplitz, ad.
- **1946 – první ročník mezinárodního filmového festivalu** uspořádaného státním filmem v **Mariánských Lázních**; v **roce 1950 festival přesunut do Karlových Varů**
- **1945 – založen Československý filmový ústav** jakožto archivní a výzkumná instituce; od 1946 členem FIAF – Mezinárodní organizace filmových archívů
- Slovenský filmový ústav vznikl v pol. 50. let

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění – státní správa filmu

- **1946–1948** – výběr a schvalování námětů, filmových povídek a scénářů prováděly dva orgány: **Filmový umělecký sbor (FIUS) a tzv. státní filmová dramaturgie neboli zvláštní oddělení Nezvalova V. odboru ministerstva informací**
- FIUS posuzoval scénáře z hlediska uměleckého, státní dramaturgie z hlediska kulturně politického
- **spisovatel Jiří Mařánek – vedl oba orgány a řídil také aprobační komisi** hodnotící hotových filmy; FIUS tvořili renomovaní představitelé uměleckých oborů souvisejících s filmovou tvorbou, [\[1\]](#) což potvrzuje i důraz kladený z počátku na uměleckou stránku filmových projektů
- **pod Jiřím Mařánkem ve Filmovém uměleckého sboru postupně působili** např. filmoví režiséři Martin Frič, Otakar Vávra a Jan S. Kolár, dokumentarista Jiří Lehovec, kameraman Václav Hanuš, architekt Jan Zázvorka, herci Jaroslav Průcha, Jindřich Plachta a Vladimír Šmeral, skladatelé Julius Kalaš a Jiří Srnka, básníci Konstantin Biebl a František Hrubín, spisovatelé Marie Majerová, Karel Konrád a Marie Pujmanová, literární kritik A. M. Píša, divadelní a filmový kritik A. M. Brousil ad.

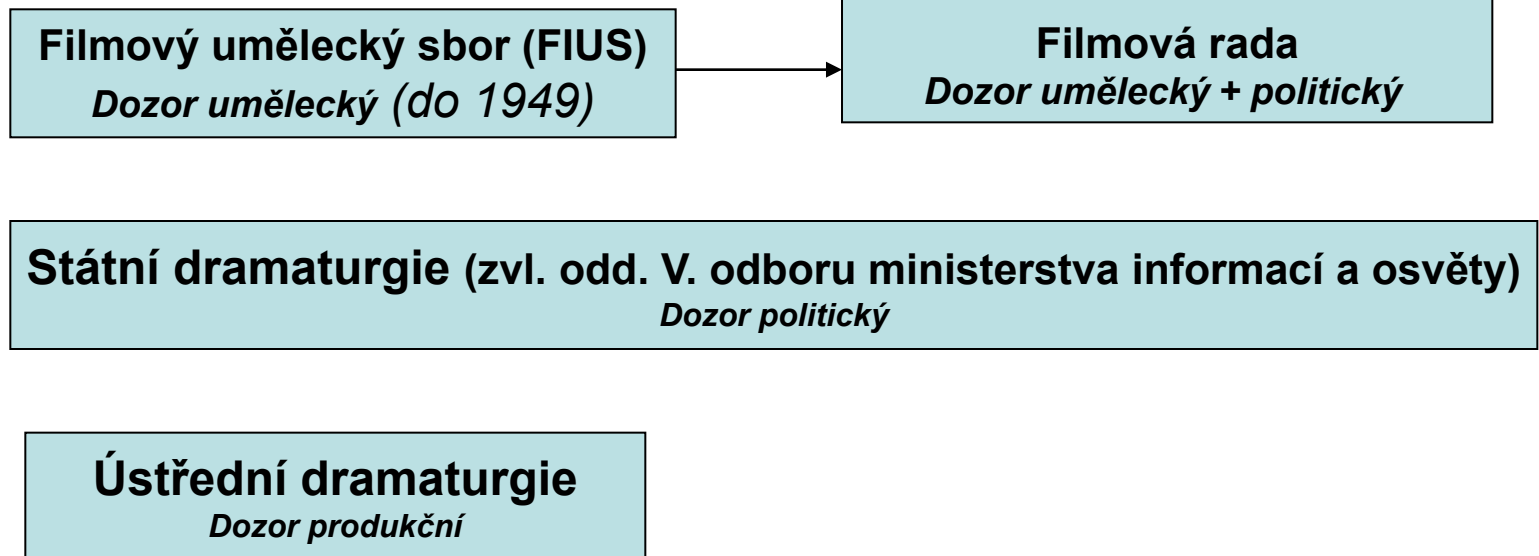

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

- **1949 – FIUS rozpuštěn** a v lednu nahrazen **Filmovou radou** – zde už však působili **pracovníci ministerstva informací**, Ústřední rady odborů, Svazu československé mládeže, armády, bezpečnosti, vědy, denního tisku, kritiky, zemědělství, sociální péče a dalších podobných organizací
- první dva roky působení Filmové rady – pod vedením dvou zaměstnanců kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ
- **původní funkce rady**: příprava ročních tematických plánů – soupisů námětů a scénářů doporučených k rozpracování a k realizaci
- **Ústřední dramaturgie** – měla vytvářet praktickou dramaturgii; podstatnou část tohoto orgánu tvořili šéfové tvůrčích kolektivů na Barrandově, tzn. filmaři

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Orgány státní filmové dramaturgie 1945–1953

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění – produkce

- **výrazná finanční velkorysost státu vůči filmu** – téměř sto spisovatelů zaměstnáno v pozicích dramaturgů a scenáristů; další spisovatelé vybízeni ke spolupráci s filmem hmotnými návrhy
- investice do budování filmového školství, do rozvoje animovaného filmu
- **1946 – první ročník mezinárodního filmového festivalu v Mariánských Lázních; pořadatelem je státní film**
- **1950 – festival přestěhován do Karlových Varů**
- **zúročení investic z dlouhodobého hlediska:** kvalitní profesionální zázemí filmové tvorby a v souvislosti s tím i vznik řady kvalitních filmů
- **projevy trvalého ideologického dohledu:** kádrování tvůrců, zásahy do scénářů i hotových filmů (popřípadě jejich zakazy), **apriorní vyloučení nežádoucích témat a autorů**
- pro koexistenci kulturní fronty a mocenského aparátu bylo charakteristické balancování na hranici politické únosnosti; napětí mezi nimi do jisté míry reflektuje politický vývoj země

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Důsledky zestátnění – produkce

- v návaznosti na předválečné a protektorátní období se filmová výroba koncentrovala **v Praze a ve Zlíně** (Zlín nesl v letech 1948–1989 na počest prvního komunistického prezidenta Klementa Gottwalda název Gottwaldov)
- **zlínské, resp. gottwaldovské studio** – postupná specializace na dětský a loutkový film; produkovalo i populárně vědecké a naučné filmy, které vznikaly také v Brně
- **50. léta – gottwaldovské a brněnské studio**[\[1\]](#) **organizační součástí pražského podniku Krátký film** zaměřeného na produkci zpravodajských, dokumentárních a animovaných filmů
- **výroba hraných filmů – Filmové studio Barrandov v Praze**
- produkce dokumentárních a zcela výjimečně i hraných filmů mimo instituce zestátněné kinematografie – **Čs. armádní film patří pod Ministerstvo národní obrany**
- 1963 – [\[1\]](#)brněnské studio převzala v roce Čs. televize

ZESTÁTNĚNÍ ČESKÉ KINEMATOGRAFIE

Řízení Československého státního filmu 1948–1957

